

VINKO BREŠIĆ
Filozofski fakultet, Sveučilište u Zagrebu
vbresic@ffzg.hr

Primljeno: 30. 01. 2017.
Prihvaćeno: 26. 06. 2017.
DOI: <http://doi.org/10.21857/mzvkptxox9>

KUKULJEVIĆEV ARKIV I POČECI NACIONALNE ZNANSTVENE PERIODIKE

*U članku govori se o Ivanu Kukuljeviću Sakcinskom i njegovom časopisu *Arkiv* za pověstnicu jugoslavensku kao početku moderne nacionalne znanstvene periodike.*

Devetnaesto stoljeće naziva se, između ostalog, i stoljećem znanosti. Snažan impuls razvoju znanosti davale su mu razna moderna društva i institucije. Tako je bilo i u Hrvata među kojima su tijekom preporoda, kao i u ostalih naroda, nicale prve javne čitaonice. Kao i drugdje i ovdje su čitaonice, odnosno klubovi čitatelja, odigrali važnu ulogu u modernizaciji života. Prva takva čitaonica bila je otvorena početkom 1838. upravo ovdje u Varaždinu i zvala se *Prijatelji našeg narodnog slovstva*. Središnju ulogu, međutim, imala je zagrebačka Ilirska čitaonica, koja je bila generator institucionalizacije života mlade nacije na gotovo svim područjima.

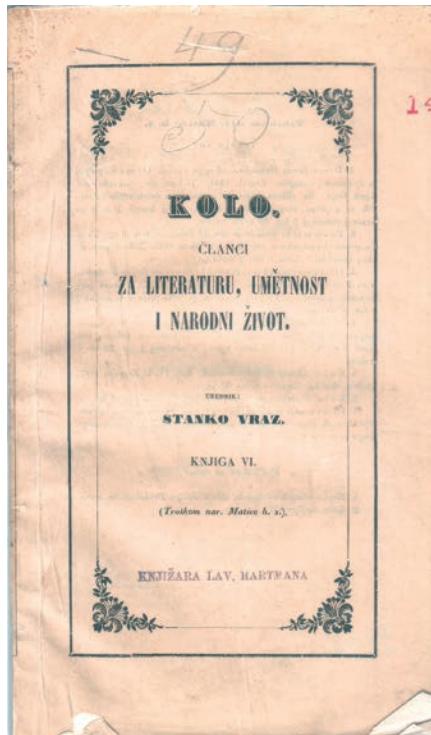
Naime, sva glavna, više-manje i danas aktivna gospodarska, kulturna, znanstvena, književna i druga strukovna društva nastala su ili su bila začeta u okrilju Ilirske čitaonice. Na njezin poticaj nastali su tijekom preporoda Hrvatsko-slavonsko gospodarsko društvo (1841), Matica ilirska (1842) i Narodni muzej (1846). Neposredno pred apsolutizma u Zagrebu je 1850. osnovano Društvo za jugoslavensku pověstnicu i starine.

I u svim ostalima društvima do kraja stoljeća – od Sv. Jeronima do Društva hrvatskih književnika – sudjelovalo je netko od preporoditelja. U duhu ilirizma bila je zamišljena i glavna znanstvena i umjetnička institucija – *Academia scientiarum et artium Slavorum meridionalium*, tj. JAZU. Ideju o osnutku „učenoga društva“ iznio je još 1821. Tomaš Mikloušić, razradio Ljudevit Gaj i iste 1836. podržao Hrvatski sabor. Kako je car taj zaključak uporno odbijao, Sabor je više puta obnavljaо svoj prijedlog. No, jednu načelnu suglasnost vlasti iz 1846. iskoristio je Ivan Kukuljević Sakcinski, tada veliki sudac Varaždinske županije, da bi osnovao spomenuto Društvo za pověstnicu. Njegovo Društvo tako je postala prva organizirana strukovna zajednica, a *Arkiv* prvi nacionalni strukovni časopis.

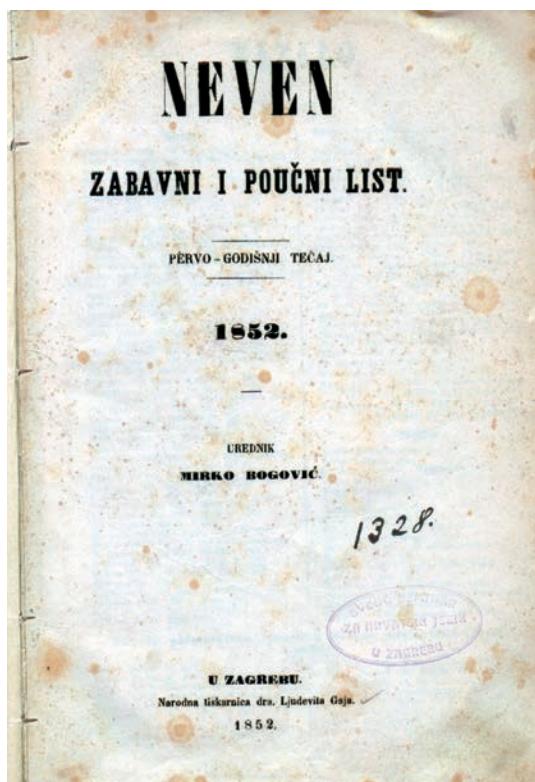
A kad Akademija napokon zaživi, s misijom da uzme „u svoje okrilje sve struke čovječe znanosti“, među prvim akademicima neće biti Ivana Kukuljevića. No, biskup Strossmayer od njega je 1868. za mladu Akademiju otkupio bogatu mu knjižnicu i arhiv. I pri pokretanju Akademijine znanstvene periodike našao se Kukuljević, koji je za prvu ediciju Stari pisci hrvatski priredio *Pjesme Marka Marulića* i napisao studiju o njemu (1869).

Ovi počeci institucionalno organiziranoga znanstvenog rada u Hrvata nisu se dogodili iznenada, nego su imali su svoje prethodnice. Uostalom, već prvi naši kalendarji, koji su bili naročito popularni tijekom prve polovice 19. stoljeća, pokraj tipičnoga kalendarskog štiva, donosio je i znanstvene, stručne i umjetničke tekstove koji su imali važnu ulogu u stvaranju i oblikovanju raznih tipova buduće čitalačke publike.

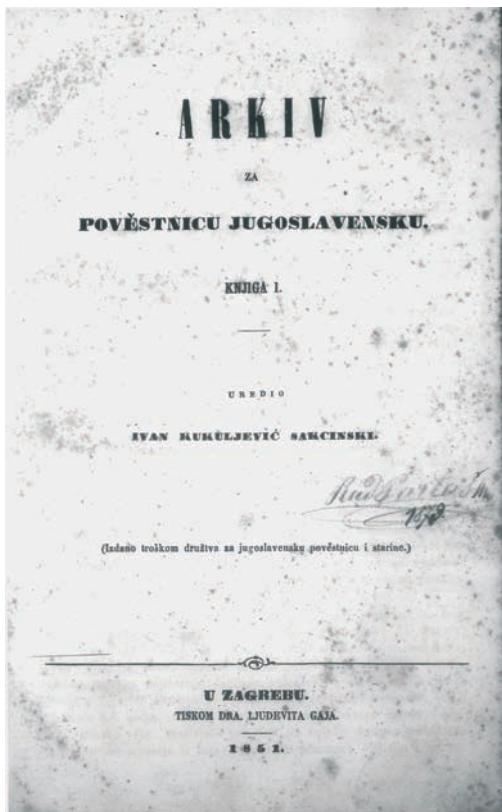
A jedan od argumenata Stanka Vraza da protiv Gajeve volje i politike njegove *Danice* pokrene „svegrani“ časopis dao je naslutiti kojim će glavnim smjerovima krenuti mlada nacionalna periodika. Naime, Vraz je tvrdio da *Danica* treba objavljivati vijesti i kratke članke, tj. „plodove trenutka“, ali zato duge priloge valja prepustiti »povremenom časopisu« kojemu ažurnost nije imperativ, nego ozbiljno i trijezno bavljenje i prosudivanje stvari iz znanosti i umjetnosti. Mislio je, dakako, na časopis.

A kada njegovo *Kolo* nakon nekoliko godina zapadne u krizu, Matica razmišlja i o tome da ga pretvori u „strogo znanstveni časopis“. Tako je, naime, na glavnoj skupštini Matice ilirske 24. travnja 1852. izjavio tadašnji njezin potpredsjednik Ivan Kukuljević. A kada Matica napokon svome *Kolu* nađe novoga urednika, i to Mirka Bogovića, bivšega urednika *Nevena*, on će u *Kolo* početi uvoditi popularne znanstvene članke iz prirodoslovlja. Valja, međutim, reći i to da je baš spomenuti *Neven* bio prvi časopis koji je u svome impresumu istaknuo da je znanstven. Riječ je o *Nevenovu* zadnjem godištu iz 1858. kada ga je od Matice ilirske bila preuzela riječka Narodna čitaonica te počela izdavati kao „zabavan, poučan i znanstven list“.

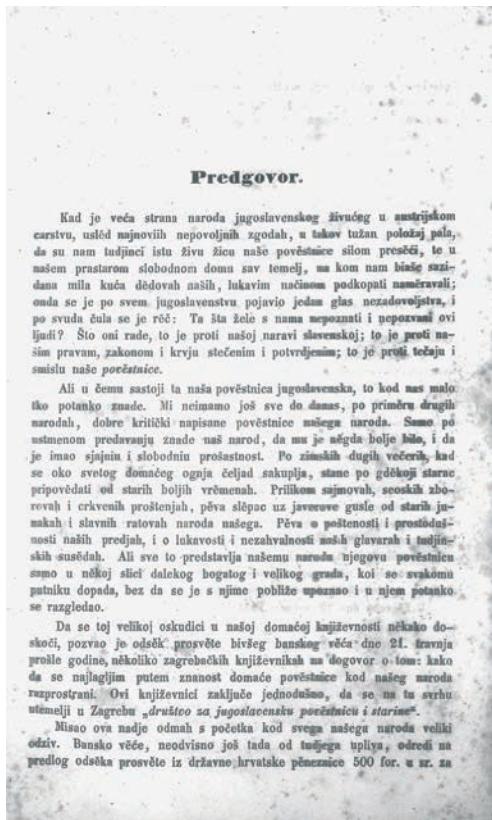
Sve ovo upućivalo je na situaciju u kojoj krugovi oko Matice shvaćaju da valja beletristiku, odnosno zabavu i pouku, odvojiti od stroge znanosti te da se akademija mora čim prije osnovati. Takav strogi znanstveni časopis zasad je bio jedino Kukuljevićev *Arkiv*.

Predgovor svome časopisu Kukuljević je započeo očitovanjem glavne namjere, a to je da se odupre tuđincu koji želi „živu žicu naše povestnice silom preseći“, tj. uništiti same temelje na kojima počiva jedna narod. A tu povestnicu „kod nas malo tko potanko znade“: „Mi neimamo još sve do danas, po primeru drugih narodah, dobre kritički napisane povestnice našega naroda“, pa o svojoj prošlosti znamo samo „po ustmenom predavanju“ ponekog starca i slijepog pjevača. Toj oskudici odlučio je doskočiti „odsek prosvete bivšeg banskog veća“ i „nekoliko zagrebačkih književnika“ koji su 21. travnja 1850. dogovorili „da se najlagljim putem znanosti domaće povestnice kod našeg naroda razprostrani“, tj. da u Zagrebu osnuju „društvo za jugoslavensku povesnicu i starine“.

Bansko vijeće „iz državne hrvatske peneznice“ dalo je 500 forinti za izdavanje časopisa istog društva pod imenom „*Arkv za povesnicu jugoslavensku*“, ban Jelačić kao pokrovitelj Društva također 500, a srpski knez Mihail M. Obrenović još sto forinti, toliko i član Društva Ambroz mlađi Vranicani. Za kratko vrijeme upisalo se preko

200 članova s godišnjom članarinom od 2 forinte što je omogućilo da se prva knjiga *Arkiva* pripremi za tisak. Budući da se za stalnog urednika nitko nije pojavio, uređivanja se primio načelnik istoga društva, tj. Kukuljević, i to „privremeno i bezplatno“.

Predgovor.

Kad je veća strana naroda jugoslavenskog živućeg u austrijskom carstvu, usled najnovijih nepotaknjenih zgoda, u takov tužan položaj pala, da su nam budinici istu životnu naše povestnicu silom preseći, te u našem prastarom slobodnom domu sav temelj, na kome nam biste sazidani mili kuća dodevah naših, lukavini, načinom podkopati nameravali; onda se je po svem jugoslavenskom pojario jedan glas nezadovoljstva, i po svuda čula se jo rječi: Ta šta žele s nama nepoznati i nepravani ovi ljudi? Što oni rade, to je proti našoj naravi slavenskoj; to je proti našim pravam, zakonom i kriju stečenim i potvrđenim; to je proti težaju i smislu naše povestnosti.

Ali u čemu sastoji ta naša povestnicu jugoslavensku, to kod nas malo tako potanko znaće. Mi neizmerno još sve do danas, po primjeru drugih naroda, i dobre kritički napisane povestnice našeg naroda. Samo po uistinom predavanju znado naš narod, da mu je nešta bolje bilo, i da je imao sjajnu i slobodnu prošlost. Po zimskih dugih večeri, kad se oko svetog domaćeg ogњa čeljad sakuplja, stane po gdejkoi starce priopovedati od starih boljih vremena. Prilikom sajnovanj, seoskih zborova i crkvenih prostorijen, peva sljepac uz javneve gusle od starijih junaka i slavnih ratovnih naroda našega. Peva o postenosti i prostođušnosti naših predjela, i o likovnosti i nezahvalnosti naših glavarah i tuljinskih suseda. Ali sve to predstavlja našemu narodu njegovu povestnicu samo nešto sliči dalekog bogatog i velikog grada, koji se svakomu putniku dopada, bez da se je s njime pobliže upoznao i u njem potanko se razgledao.

Da se toj velikoj oskudici u našoj domaćoj književnosti nekako došlo, pozivno je odslikati prošteve bivšeg banskog veća dne 21. travnja prošli godine, nekoliko zagrebačkih književnika na dogovor o tom: kako da se najlaglijim putem znanost domaće povestnice kod našeg naroda rasprostrani. Ovi književnici zaključuju jednodušno, da se, na ta svrhu utemelji u Zagrebu „društvo za jugoslavensku povestnicu i starine“.

Misao ova nadje odmah s početka kod svoga našeg naroda veliki odziv. Bansko veće, neodvisno još tada od tajnega upisa, odredi na predlog odslike prošteve iz državne hrvatske pénance 500 for. u sr. za

izdavanje časopisa istoga društva, pod imenom: „*Arkiv za povestnicu jugoslavensku*.“ Svetiti ban kraljevinah Dalmacie, Hrvatsko i Slavonie, baron Josip Jelatić Bužimski, primi na sebe pokroviteljstvo istoga društva i pokloni na izdavanje Arkiva drugih 500 for. u sr. Vejljedusni naš jugoslavenski domoljub knez Mihail M. Obrenović, darova društvu sto forintah u sr. Istina načinom odlikovao se jo i naš vrđni sudan Ambros udžaj Vranicani, poklonivši društву također 100 for. sr. Za kratko vrijeme upiše se preko dvjesto članova sa godišnjim prinesci od 2 for. sr. i to dade povod, što se je receno društvo već 1. listopada prošle godine, u svojoj prvoj velikoj skupštini, polag ustanovljenih pravila i ustrojstva, svoje delovanje započeti, i ovu prvu knjigu svoga Arkiva pod stampu dati moglo. Budući pako, da se u tom kratkom vremenu, za stalnog urednika ovog Arkiva niko pojario nije, primio je načelnik istoga društva, privremeno i besplatno uredništvo, te nastojao je za ovaj časopis onoliko raditi, koliko mu samo njegovo zvanje, i njegova službenu putovanja dopune. —

U obziru članakih, koje smo stavili u ovu prvu knjigu našega Arkiva, gledali smo za sada većom stranom na takove predmete, koji zaštujuju u povestnicu kraljevinah Dalmacie, Hrvatsko i Slavonie; nu nismo nikad iz pred očiju izgubili ukupno jugoslavensko, dejanje steli smo nekoliko članaka govorećih o bajoslovju, književnosti, umjetnosti i u obče o povestnosti svih Slavenih stanujućih na jugu. U drugoj knjizi obratiti ćemo veću pozornost na takove spomenike i predmete, koji spadaju na povestnicu srbsku, bosansku i bugarsku; osim toga bavit ćemo se također i u napred se veličanim historiom Hrvata i Slovenaca stanujućih u gornjoj Ilijri.

Napokon prisiljeni smo ovđe javiti našim čitateljima, koji bi možebit privremenog urednika ovog časopisa radi upotrebljenog u tej knjizi pravopisa, nedobrodošljivim okorili, da smo mi ovaj pravopis samo poslije potankog većanja i učenjenog zaključka odborikah našega društva, te radi logičnog razumijenja i porazumeњaja primili.

U Zagrebu dne 12. veljače 1851.

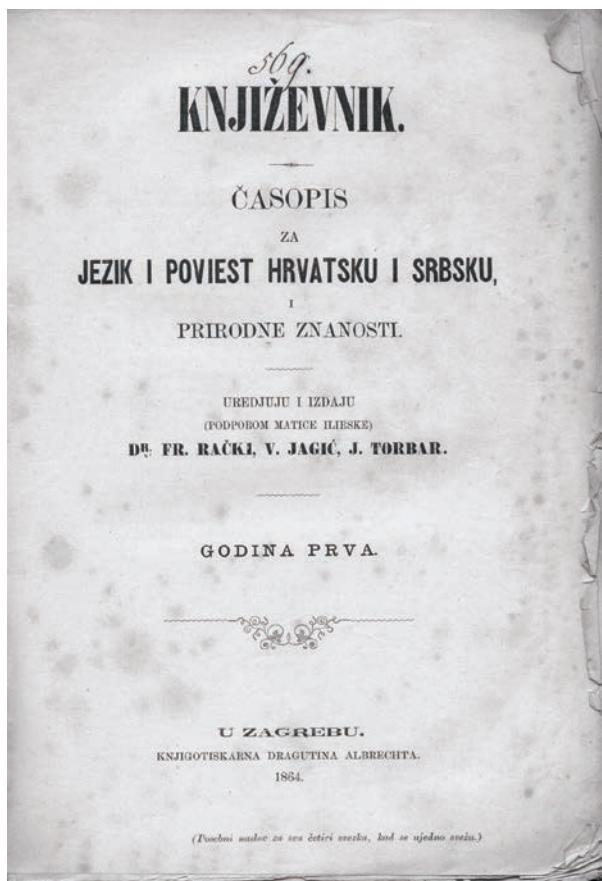
I. K. S.

A što se prvih članaka tiče, oni „zasecaju u povestnicu kraljevinah Dalmacie, Hrvatske i Slavonie“, u „ukupno jugoslavenstvo“, a neki govore o bajoslovju (mitologiji), književnosti, umjetnosti i „u obče o povestnici svih Slavenah stanujućih na jugu“.

Što se druge knjige tiče, ona će obratiti veću pozornost „na takove spomenike i predmete, koji spadaju na povestnicu srbsku, bosansku i bugarsku“, kao i historiju Hrvata i Slovenaca stanujućih u gornjoj Ilijri“. Napokon, pitanje pravopisa riješili su „poslije potankog većanja“.

Arkiv je izlazio do 1875. godine, uglavnom neredovito, pa će sveukupno biti objavljeno dvanaest knjiga mahom hrvatske historiografske građe. U međuvremenu

1864-67. uz Matičinu je pomoć izlazio *Književnik* koji je na prijedlog Franje Račkoga trebao biti prvi časopis za »narodnu znanost«, tj. da objavljuje priloge iz jezikoslovja i povesti hrvatske književnosti, poviesti, zemljopisa, statistike i matematike te iz prirodnih znanosti. Po riječima jednoga od urednika i najagilnijeg suradnika, Varaždinka Vatroslava Jagića, *Književnik* je trebao dokazati „da smo i u naučnom pogledu dozreli za takav zavod“ kao što je bila Akademija.

I baš kada bude akademija osnovana, *Književnik* biva obustavljen, pa mlada Akademija i iskusna Matica pokušavaju surađivati da bi pokrile sva područja, a onda se polako okreću svaka svojoj specijalnosti. Matica će imati ne samo beletristiku nego i svoj *Vienac zabavi i pouci*, a Akademija znanstvene edicije uključujući i specijalizirane časopise.

Tako je stvaran novi, moderni oblik nacionalne kulturne tradicije. Toga časa to je svakako bio najsnažniji oblik legitimacije nacionalnoga identiteta unutar multietničke monarhije. Gajevim riječima: Hrvati su ušli u red obraženih europskih naroda. Goleme zasluge u tome je imao još jedan Varaždinac i jedan od stupova našega 19. stoljeća – Ivan Kukuljević Sakcinski.

LITERATURA

1. V. Brešić, *Hrvatska književnost 19. stoljeća*, Zagreb 2015: Alfa.
2. V. Brešić, *Čitanje časopisa*, Zagreb 2005: MH.

SAŽETAK

KUKULJEVIĆEV ARKIV I POČECI NACIONALNE ZNANSTVENE PERIODIKE

Snažan impuls razvoju znanosti u Hrvata tijekom 19. st. davale su razna moderna društva i institucije. Jedno od njih bilo je Družtvvo za jugoslavensku pověstnicu i starine osnovano u Zagrebu 1850. na poticaj Varaždinka Ivana Kukuljevića Sakcinskog. Kukuljevićovo Družtvvo bilo je zapravo prva organizirana znanstvena zajednica, a *Arkiv* prvi nacionalni strukovni časopis. *Arkiv* je izlazio 1851-75., uglavnom neredovito. Sveukupno je objavljeno dvanaest svezaka članaka i dokumenata iz mahom nacionalne povijesti. U međuvremenu je uz pomoć Matice ilirske izlazio časopis *Književnik* (1864-67), koji je trebao pripremiti kadar za buduću Akademiju (JAZU). Čim je osnovana, Akademija je pokrenula vlastite znanstvene edicije, među njima i specijalizirane časopise. Bio je to početak tradicije moderne nacionalne znanstvene periodike. Glavnu zaslugu u tome imali su upravo Ivan Kukuljević Sakcinski i njegov časopis *Arkiv*.

Ključne riječi: Ivan Kukuljević Sakcinski; *Arkiv*.

SUMMARY

KUKULJEVIĆS MAGAZINE ARKIV AND THE BEGINNINGS OF THE NATIONAL SCIENTIFIC PERIODICALS

A strong impetus to the development of Croatian science in the 19th century was given by various modern societies and institutions. One of them was Družtvvo za jugoslavensku pověstnicu i starine (Association for the Yugoslavian History and Antiquities) founded in Zagreb in 1850 encouraged by Ivan Kukuljević Sakcinski from Varaždin. Kukuljević's Družtvvo was in fact the first organized professional community, and *Arkiv* was the first national scientific

journal. *Arkiv* was, mostly irregularly, published from 1851 to 1875. Twelve volumes of articles and documents have been published in total, mainly from the national history. Meanwhile, relying on the help of Matica ilirska, magazine *Književnik* (1864-67) was established, with the purpose of preparing staff for the future Academy (JAZU). As soon as it was established, the Academy launched its own scientific editions, including specialized journals. It was the beginning of the tradition of modern national scientific periodicals. The main merit for this belongs to Ivan Kukuljević Sakcinski and his journal *Arkiv*.

Key Words: Ivan Kukuljević Sakcinski; *Arkiv*.